

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav českých dějin

Bakalářská práce

Ondřej Novotný

Vztahy mezi vesnickým obyvatelstvem a Psychiatrickou léčebnou Horní Beřkovice v letech 1968-1989

Connexions between village population and the insane asylum in Horní Beřkovice in the years
1968-1989

Praha 2018

Vedoucí práce: PhDr. Jan Randák, Ph.D.

Poděkování:

Na tomto místě bych rád poděkoval PhDr. Janu Randákovi, Ph.D. za to, že mi pomohl se zpracováním tohoto zajímavého tématu metodou, jež na Filozofické fakultě není moc častá. Dále můj dík patří ředitelství Psychiatrické nemocnice Horní Beřkovice, které mi umožnilo zkoumat minulost celé instituce. Velký dík patří i Jindřichu Slámovi, který značným dílem pomohl utvořit grafickou stránku práce. Rovněž děkuji své rodině, jež mne v průběhu psaní podporovala.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracoval samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury, odborných zdrojů a rozhovorů s pamětníky.

V Praze, dne 30. května 2018

.....

Ondřej Novotný

Abstrakt

Předkládaná bakalářská práce Vztahy mezi vesnickým obyvatelstvem a psychiatrickou léčebnou Horní Beřkovice v letech 1968-1989 je příspěvkem k tématu československé psychiatrie a jejího vztahu vůči obyčejným lidem v období normalizace v Československu. Cílem mé práce je přiblížení pohledů lidí na instituci, které se v průběhu let různě vyvíjely a dynamicky měnily. Na základě rozhovorů s narátory, tedy obyvateli vesnice i bývalými zaměstnanci léčebny, které jsem v průběhu terénního výzkumu podnikl, popisuji jejich vzpomínky v kontrastu s dějinami léčebny. Práce se tedy zabývá spíše subjektivním pohledem na celou historii sledovaného období a vedle kronikářských záznamů přináší i názory dotázaných osob na tehdejší situaci.

Abstract

Presented Bachelor Thesis Connexions between village population and the insane asylum in Horní Beřkovice in the years 1968-1989 is a contribution to the theme of Czechoslovak psychiatry and its relation to ordinary people during the period of normalization in Czechoslovakia. The aim of my work is to bring people's views closer to the institution, which have evolved and dynamically changed over the years. Based on interviews with narrators, residents of the village and former employees of the asylum that I did during field research, I describe their memories in contrast to the history of the asylum. Thus, the thesis deals with a rather subjective view of the entire history of the period under review and, besides the chronicle records, also brings the views of the respondents to the situation at that time.

Klíčová slova

zdravotnictví, vesnice, vztahy, Československo, 1968-1989

Key words

healthcare, village, relationships, Czechoslovakia, 1968-1989

Obsah

ÚVODEM6

1. PŘEDSTAVENÍ NARÁTORŮ8
2. PAMĚŤ10
3. ORÁLNÍ HISTORIE12
4. HISTORIE PSYCHIATRICKÉ LÉČEBNY14
5. FENOMÉN ZDI21
 - 5.1. PÁD ZDI22
6. NOVÉ PROSTORY24
 - 6.1. ÚSTAVNÍ KINO24
 - 6.2. ÚDRŽBÁŘSKÉ DÍLNY26
 - 6.3. ÚSTAVNÍ JESLE26
 - 6.4. OSTATNÍ PROSTORY27
7. SEXUOLOGICKÁ REVOLUCE29
8. ZNEUŽÍVÁNÍ PSYCHIATRIE32
9. REKONSTRUKCE34
 - 9.1. PROBLÉMY S LŮŽKY34
 - 9.2. NATÁČENÍ FILMU AMADEUS V HORNÍCH BEŘKOVICÍCH35
10. KULTURNÍ AKCE V AREÁLU LÉČEBNY37
11. EPILOG: LÉČEBNA PO SAMETOVÉ REVOLUCI39
12. ZDROJE A LITERATURA42
13. OBRAZOVÁ PŘÍLOHA44

Úvodem

Má práce se věnuje zatím moc neprozkoumanému tématu vztahu pacientů hornobeřkovického ústavu v tehdejší Severočeském kraji a obyvatel obce Horní Beřkovice. Toto prostředí mi bylo vždy blízké, neboť bydlím nedaleko této vsi a několik členů mé rodiny v léčebně pracovalo, či pracuje. I já jsem během prázdninových měsíců vypomáhal s chodem ústavu, což posléze při výběru tématu k bakalářské práci hrálo rovněž svou roli.

K Psychiatrické nemocnici Horní Beřkovice bylo napsáno několik publikací. Ta nejvýznamnější, **Dějiny Psychiatrické léčebny v Horních Beřkovicích v letech 1891-2011**, byla vydána tehdejší léčebnou na vlastní náklady po zhruba tříletém výzkumu, který řídil archivář léčebny Mgr. Jiří Kňazovčík, čerpající z fondů Okresního archivu v Litoměřicích a Lovosicích. Vedle této studie se léčebně věnují i její kroniky, převážně pak jedna z roku 2005, jež sdružuje dřívější spisy doplněné o nejnovější události. Jejím autorem je Vratislav Hora, bývalý archivář PL i oficiální kronikář obce Horní Beřkovice. Ke komparativnímu srovnání s ostatními léčebnami jsem využil oficiální kroniky bohnického i kosmonoského ústavu. Vedle kronikářské práce mi ve výzkumu vydatně pomohlo periodikum Československá psychiatrie, ve kterém jsem vysledoval obecné informace, jež se daly využít v kontextu s hornobeřkovickou léčebnou.

Mým cílem bylo přiblížit stále málo prozkoumané téma vztahu pacientů s personálem léčebny i obyčejnými obyvateli vesnice v období normalizace, tedy v letech 1968-1989. Celý výzkum jsem pojal terénně a kromě získávání informací z archivů mi k dosažení výsledku výrazně dopomohly rozhovory s pamětníky, které dbaly na zachování subjektivního pohledu tázaných a přiblížení jejich názorů na daná témata. Metodu, jíž jsem využíval, by mnozí mohli přirovnat k orální historii, leč touto vědeckou disciplínou jsem se pouze inspiroval. Na rozdíl od orálně historických postupů totiž mé rozhovory nebyly vedeny třífázově, ale pouze formou klasických interviews, které jsem si nahrával na diktafon a následně jejich fragmenty využíval při tvorbě jednotlivých kapitol.

Vím, že tento přístup patří mezi ty méně populární historické metody, jelikož však už o léčebně bylo mnohé napsáno, jedná se bez nadsázky o první práci tohoto druhu. Toužil jsem totiž poznat pohledy obyvatel a zaměřit se primárně na jejich prožitky a vzpomínky, nikoliv na oficiální výklad dějin obce či léčebny.

Na následujících řádcích se proto věnuji vývoji oněch vztahů v očích obyvatel a zaměstnanců. Ještě před vstupem do historických časů léčebny však představuji mnou oslovené narátory a rovněž trochu teoreticky zkoumám metody, jež mne během celé práce inspirovaly. Pomyslnou pouť sledovaným obdobím začínám v krušném období pozdních šedesátých let, kdy byla léčebna obehnána zdí, jež ji oddělovala od okolního světa. Postupně se přes sedmdesátá léta dostávám do

zlepšujících se časů konce komunismu, kde rovněž svou pout' končím, přičemž na úplném závěru ještě na krátkou dobu navštěvuji porevoluční dobu, jejíž popis je v komparaci s celým sledovaným obdobím klíčový.

Představení narátorů

Pro potřeby popsání celého dějinného úseku let 1968 – 1989 jsem oslovil celkem šest narátorů, kteří měli s psychiatrickou léčebnou určité zkušenosti. Rozhovory v pěti případech proběhly přímo na pracovišti současné psychiatrické nemocnice a jeden se konal u narátora doma. Všichni narátoři si přáli nezveřejnit svá jména, proto jsou očíslováni a v některých případech jsem musel jemně změnit i jejich životní osud, aby nedošlo k jeho nechtěnému odhalení. Nyní si pojďme naše narátory představit.

První narátor je sedmašedesátiletý muž, který se narodil v Kostomlatech, od raného dětství však žije v Horních Beřkovicích. Už od mládí přicházel do kontaktu s léčebnou a roku 1968 do ní poprvé nastoupil jako mladý závozník. Po absolvování vojenské služby se do své práce navrátil a v průběhu dalších čtyřiceti pěti let vystřídal několik pracovních pozic. Od roku 2016 je ve starobním důchodu, pokud je ale potřeba, vrací se do nemocnice jako záskok.

Druhý narátor, šedesát tři let starý hornobeřkovický rodák, má s léčebnou bohaté zkušenosti. V mládí díky své mamince, šesté narátorce, přicházel s mnoha pacienty do styku a doma slýchal všemožné příběhy. Jako většina obyvatel Horních Beřkovic nakonec nastoupil do práce v léčebně a od roku 1977 až do loňska zde pracoval. Původně nastoupil na pozici údržbáře, od roku 1988 však byl přesunut na budovu prádelny, kde po dobu dalších tří let zastával funkci opraváře strojů, aby nakonec převzal pozici vedoucího prádelny, kterou vykonával až do svého odchodu do důchodu v listopadu roku 2017.

Třetí narátorka je šedesát dva let stará rodačka z blízkých Kostomlat. Mládí prožila ve své rodné vsi a v sousedních Libkovicích, roku 1973 však poznala muže svého života, druhého narátora. Toho si následujícího roku vzala a přestěhovala se za ním přímo do Horních Beřkovic. Do práce v léčebně nastoupila v roce 1976 jako sestra interního oddělení, kde pomáhala na příjmu pacientů pro sexuologické oddělení Slavomila Hubálka. Po psychologově odchodu se až do roku 1990 přesunula do ústavních jeslí, aby nakonec krátce po vzniku samostatného Česka nastoupila na pozici staniční sestry na oddělení protialkoholní léčby, kde však působila jen krátce. V roce 1995 se přesunula do pavilonu 5, kde se starala o pacienty s lehkou depresí. V této pozici vytrvala až do svého odchodu do důchodu v září 2017.

Čtvrtý narátor je posledním sloužícím zaměstnancem na našem seznamu. Tento čtyřiašedesátiletý muž patří rovněž mezi hornobeřkovické rodáky a kromě povinné vojenské služby svou rodnou vesnici nikdy na delší dobu neopustil. Do služeb léčebny vstoupil v roce 1976 jako údržbář, následně ale absolvoval sanitářský kurz a v letech 1979 – 1985 pracoval jako zdravotnický asistent na oddělení gerontopsychiatrie. Od roku 1985 zastává v léčebně funkci řidiče sanitního vozu. I když

je už v důchodu, stále na odpočinek neodešel a v současné době je nejdéle pracujícím zaměstnancem psychiatrické nemocnice.

Pátý narátor je jediným z oslovených pamětníků, který nikdy v léčebně nepracoval, každodenně s ní však přicházel do styku. Jedná se o osmapadesátiletého rodáka z blízké Ctiněvsi, který chodil do hornobeřkovické školy a nakonec se do vsi s léčebnou i přestěhoval. Pracoval v místním JZD, a jelikož mělo družstvo pole hned za plotem areálu, často pozoroval dění uvnitř ústavu. V pozici dělníka JZD vydržel až do družstevního rozpadu po Sametové revoluci a následně začal se soukromým podnikáním, kterému se věnuje dodnes. Je taktéž blízkým přítelem prvního a druhého narátora.

Šestá narátorka je pětáosmdesátiletá hornobeřkovická rodačka, která v obci bez nadsázky prožila celý život. Léčebnu vnímala od mládí jako užitečnou instituci, proto nebylo divu, že v ní začala roku 1953, tedy ve svých dvaceti letech pracovat jako kuchařka. Po mateřské dovolené se do své pozice vrátila a vydržela v ní ještě dalších pětatřicet let. V léčebně zažila všechny její svízelné okamžiky a roku 1993 do předčasného starobního důchodu, který však ještě dvakrát opustila kvůli návratu a záskoku v závodní jídelně léčebny.

Paměť

Paměť je v historii a v sociálních vědách obecně považována za pojem, který definuje vzpomínky určitého jedince jako fenomén, pro nějž je typické jeho sociální prostředí. Daní jedinci či skupiny mají společné představy o dějinách, ale na rozdíl od historické vědy se zde pracuje jen s daným počtem skutečností. Paměť vystupuje v mnoha vědách (sociologie, antropologie), nejvýznamnější však je její historický disciplína¹.

Paměť obecně je schopnost uchovávat informace z vlastních prožitků nebo naučené v minulosti. Negativní vymezení paměti je zapomnění, tj. vyčlenění určitých prvků ze systému paměti, a to i v rámci historie. Projevuje se vzpomínáním, které informace organizuje a činí vědomými. Vzpomínání je neustálá aktualizace obrazů paměťových obrazů, je selektivní, subjektivní a emotivní a závisí silně na aktuálních vjemech. Paměť historická je pak tedy do velké míry ovlivnitelná právě vnějšími vlivy, čehož využívá např. propaganda.

Paměť historická je interdisciplinární fenomén, zasahující nejen historii a filosofii, ale i psychologii a sociologii. Její jednotlivé aspekty jsou zkoumány v rámci jiných paměťových disciplín, tedy kromě historické i kolektivní, apod. Zásadní je rozlišení na individuální a kolektivní, přičemž vzájemně mohou být tyto skupiny historické paměti v rozporu.

V užším smyslu je historická paměť vnímána jako kolektivní a historické vědomí určitého společenství obecně. Mezi základní představitele její teorie patří **Maurice Halbwachs**, **Francois Hartog**, **Pierre Norra** a **Aleida a Jan Assmanovi**. Snaha je především definovat vztah mezi pamětí a historickou skutečností, případně vztahu tohoto oboru k současnému konání. V jedné společnosti se tak může vyskytnout i více verzí historické paměti v závislosti na sociální situaci jedinců. Dle je sama sociálně podmíněná tzv. sociálními elementy, jako jsou jazyk, prostor či čas. Má složku interní, autobiografickou, která je však silně revidována složkou externí, tvořenou kolektivní reprezentací a doplňující interní složkou o neprožité pojmy a vzpomínky, tvořící ucelenou historickou paměť. Ta tvoří i specifický historický čas, který minulé události selektuje, třídí a spojuje dle specifických pravidel.

Historická paměť je utvářena společností (rodina, okolí, regionální paměť), institucemi (škola, muzea), odborníky (historici), médii (publicisté, dokumenty) atd. Je tvárná, čehož využívají různé instituce (politika, propaganda, média, marketing) a naučená (velký vliv mají např. školní učebnice). Určitým problémem historické paměti je její náchyllost k mnohým zjednodušením historie

1 Assmann, Jan, *Kultura a paměť. Písmo, vzpomínka a politická identita rozvinutých kulturách starověku*, Praha, 2001, s. 21

a k populárním interpretacím². Mnohé projekty se historickou pamět' snaží uchovávat (Paměť národa, elektronické muzeum Gulagu) či revidovat a vysvětlovat (Moderní dějiny atd.). Mezi nejvýznamnější disciplíny patří orální historie, které se věnuje další kapitola.

2 Assmann, Jan, Kultura a paměť. Písmo, vzpomínka a politická identita rozvinutých kulturách starověku, Praha, 2001, s. 22

Orální historie

Orální historie je obraz lidské minulosti popsáný vlastními slovy. Poukazuje na staré časy, kdy si lidé primárně sdělovali minulost mluveným slovem³. Kolébkou této metody je Severní Amerika, kde vznikla roku 1967 ve Spojených státech, odkud se dále rozšířila i do Británie a po pádu komunismu i do postkomunistických zemí.

Metoda se opírá o postupy, které pomáhají získu nových poznatků. Díky zaznamenaným rozhovorům a jejich přepisům se pro výzkumné účely uchovávají významné vzpomínky. Základem orální historie je tak ústní sdělení osob, zažily, či se účastnily dané události, procesu či doby zkoumané badatelem.

Orální historie se proto soustředí na ty aspekty minulého dění, které mají žijící svědky. Jako jedna z metod historiografie je součástí kvalitativního výzkumu a její nezastupitelnost je zřejmá zejména tam, kde je řada pramenů z různých důvodů nepřístupná nebo byla zničena; v tomto případě je často jediným zdrojem informací o určité historické události.

Pokud se podíváme na ustálené historické pohledy, všimneme si snahy orální historie o určitou demokratizaci dějin⁴. Původcem nejstarších psaných dějin byla vždy úzká skupina lidí, stejně jako byla úzká skupina těch, kteří disponovali v dané etapě dějin mocí. Tito lidé pochopitelně pracovali s generalizacemi, kvůli čemuž se jim ze zpracování minulých událostí vytratily osudy milionů obyčejných jednotlivců. Ohromné množství lidí, kteří se nepodíleli na mocenském potenciálu, bylo v epším případě zahrnuto do zobecněných celků (vrstvy, třídy...) podle kvantifikujících kritérií.

Orální historie nezobecňuje své bádání na širší celek a místo kvantity spíš dbá na zmiňovaný kvalitativní výzkum. Její předností je zachycení individuálních postojů a prožitků. Daří se jí tak reflektovat tzv. dějiny „psané zdola“, tedy nevyhýbá se těm méně důležitým společenským vrstvám, kterým dává slovo, nehledě na to, že se jí daří zachycovat prožitky každodennosti. Oproti tradičním přístupům k dějinám zpracovávajícím neorální (převážně písemné) pramenné materiály vytvořené mocenskými elitami, interpretuje dějiny, jež pamětníci přímo zažili, čímž obohacuje už existující záznamy a její pohled na minulé události získává větší punc spravedlnosti⁵.

3 Vaněk, Miroslav – Mücke, Pavel – Pelikánová, Hana, Naslouchat hlasům paměti: Teoretické a praktické aspekty orální historie, Praha, s. 11

4 Vaněk, Miroslav a kolektiv, Orální historie: Metodické a „technické“ postupy (skriptum), Olomouc, 2003, s. 6

5 Vaněk, Miroslav – Mücke, Pavel – Pelikánová, Hana, Naslouchat hlasům paměti: Teoretické a praktické aspekty orální historie, Praha, s. 16, 17

Tato metoda má svůj specifický význam právě pro výzkum společností ovládaných totalitními režimy, kde neexistuje pluralita pramenů a převažují dokumenty státní a stranické provenience, které navíc zaznamenávaly jen události, které jejich původci považovali za skutečně významné a historicky dochovatelné. Během systémových změn se rozpadající nebo nově vznikající instituce, příliš nestarají o zabezpečení a archivování dokumentů vzešlých z jejich činnosti, kvůli čemuž mnohdy nedojde k zachycení klíčových dokumentů. Tuto mezeru tedy vyplní vzpomínky a vyprávění účastníků, které pomáhají rozšířit i naši faktografickou základnu a spolu s ostatními prameny slouží k analýze historických faktů⁶.

Získávání faktů však není hlavní prioritou orální historie, tou je zejména samotný subjekt rozhovoru (narátor) a jeho prožitky, individuální myšlení, rozhodování v klíčových situacích, apod. Nejprínosnějším druhem orální historie jsou biografické rozhovory, jejichž prostřednictvím se badatel může systematicky věnovat např. studiu oblasti lidské paměti, dějin každodennosti, subkultur a tzv. neviditelných vrstev, stejně tak i mapování dějin z pohledu lidské zkušenosti.

6 Vaněk, Miroslav – Mücke, Pavel, Třetí strana trojúhelníku, Praha 2011, s. 8 – 10

Historie psychiatrické léčebny

Léčba choromyslných se datuje v našich zeměpisných končinách již do devadesátých let 18. století, kdy v Praze vznikl první ústav tohoto typu. Po sto let následně zakládala léčebny i další obce, namátkou třeba Kosmonosy či Dobřany. Pak přišel rok 1888, kdy zemský sněm pověřil zemský výbor, aby vyhledal místo, jež by bylo vhodné pro zřízení nového ústavu pro postižené lidi, přičemž by měl pojmout alespoň 500 lidí.

Spouště měst se tato nabídka líbila a tak tedy, doufajíce, že se tím zvýší jejich prestiž, toužila stát se novým hostitelem takovéto instituce. Východočeská Chrudim byla tím městem, které po výstavbě sanatoria toužilo nejvíce. Její volba se opírala o logický argument: Východní Čechy nemají takovéto zařízení k dispozici, pacienti musí dojíždět až do Prahy, a to není správné, neboť ne každý má k dispozici dostatek finančních prostředků k delším cestám.⁷

Významný hornobeřkovický statkář Josef Černý však podle pramenů mocně toužil po založení ústavu a byl ochoten kvůli tomuto bohulibému činu prodat i vlastní nemovitost, tedy samotnou zámeckou budovu. Požadoval za něj 160 000 zlatých tehdejší rakouské měny. Zemský sněm dlouho uvažoval nad nabídkami, jež pocházely z různých měst po celém území českých zemí (pouze Čechy, Morava měla vlastní zemský sněm). Pak si však jeho členové uvědomili, že postavit novou budovu, jež by měla pojmout 500 pacientů by trvala příliš dlouhou dobu. Po schůzce se statkářem Černým pak jeho členové rozhodli o odkupu.

Po důkladném, uvážení dospěl sněm k závěru. Výstavba nového objektu by vyšla příliš draho, proto přistoupil k možnosti odkupu beřkovského zámku od Josefa Černého. Tehdejší referent pro záležitosti zemských ústavů MUDr. Eduard Grégr, bratr slavného Julia, i ředitel pražského ústavu pro choromyslné MUDr. Benjamin Čumpelík tuto volbu prosazovali od samotného počátku, proto jsou to právě oni, kdo se o založení instituce zasloužili nejvíce. Zaujala je blízkost ke zmiňovanému pražskému sanatoriu a také možnost rozšířit areál léčebny do prostor zámeckého parku. Zámecký park měl podle jejich vize sloužit k rekreačním účelům pacientů, kteří si zde podle prvotní vize mohli po denní terapii odpočinout. Poté, co nákup zámku podpořila i Správní komise okresního zastupitelstva v Roudnici nad Labem, přičemž měla velký vliv i v jednáních, díky kterým Jos. Černý snížil svou cenu na konečných 120 000 zlatých.

Smlouvu o odkupu podepsali Jos. Černý a představitelé Zemského sněmu 29. března 1890. Cena zahrnovala budovu zámku, zámecký park, přilehlé zahrady a vodovod. Majitelem se stal Zemský výbor Království českého. Celý další rok zabraly veškeré úpravy objektu, aby byl vhodný pro

7 Archiv PL Horní Beřkovice. Výroční zpráva o král. českém zemském filiálním ústavu pro choromyslné v Horních Beřkovicích za rok 1897.

ubytování choromyslných jedinců, již tenkrát však bylo jasné, že obec Horní Beřkovice díky instituci navýší svou prestiž. Po dokončení adaptace objektu došlo k jeho otevření. Stalo se tak 4. dubna 1891 a oficiální název ústavu zněl Královský český zemský filiální ústav pro choromyslné v Horních Beřkovicích. Beřkovickému ústavu byl nadřazen pražský pod vedením Ben. Čumpelíka. Ředitelem léčebny byl jmenován MUDr. Jan Klučina, který v této vysoké funkci zůstal až do roku 1897.

Ústav ve svých počátcích sloužil jako ozdravovna pro chronicky nemocné ženy. Největší přísun pacientů pocházel přímo z mateřského pražského sanatoria, dále se postupně pacientky přijímaly i z Kosmonos. Pokud chtěli hornobeřkovičtí lékaři přijmout pacienta přímo z jiné instituce, než ze dvou jmenovaných, museli požádat Prahu o svolení.⁸

Na počátku devadesátých let se ústav skládal jen z hlavní budovy o dvou poschodích a ze dvou křídel, jež tvořily čtvercové nádvoří. V areálu byl samozřejmě zahrnut i park, kde pacientky mohly odpočívat. Dohled nad pacientkami měly sestry z Kongregace sester řádu sv. Karla Boromejského. Během prvních deseti let fungování léčebny se podařilo vystavět několik velmi důležitých objektů, které dodnes fungují.⁹

Později zde byla ukončena činnost boromejek. V knize Zemské ústavy pro choromyslné v Čechách se můžeme dočíst, že se tak stalo v únoru 1920. Studium archivních dokumentů ale ukázalo něco jiného. Dozvídáme se zde, že zemský správní výbor 21. dubna 1920 rozhodl o vypovězení smlouvy s Kongregací a k 1. květnu 1920 dostaly boromejky pololetní výpověď s tím, že do 31. října 1920 musí ústav opustit a řádně předat svěřený majetek nově nastupujícímu světskému personálu. Za to se zemský výbor zavazuje sestrám plně uhradit jejich přestěhování do Prahy. Bohužel zde není žádná zmínka o důvodu vypovězení smlouvy. Nedožíváme se ji ani z kroniky, kterou si boromejky vedly ve svém pražském ústředí. Je tam pouze poznámka, že sestry rozhodnutí přijaly s povděkem a projevíly přání, aby mohly odejít co nejdříve. Žádosti vyhověno nebylo, protože ústav opouštěly až 31. října 1920. To by mohlo vypovídat o stále napjatějších vztazích řeholních sester s ostatními zaměstnanci, jak je naznačeno dále.

Všichni lékaři tehdy byli významnými psychiatry. Jmenovaní pokračovali v dalším rozvoji areálu. V roce 1920 byla dokončena stavba ústavního kostela s klášterem pro řádové sestry. V následujícím roce zářily novotou domy pro zřízence, vila pro úředníky a v roce 1923 se započalo se stavbou nového infekčního pavilonu.

V průběhu dalších let se prováděly nejrůznější adaptace a opravy starších budov, odstraňovaly se nefunkční přístavby zámku a na přikoupených pozemcích se dodělávaly chybějící komunikace.

8 1890 – 1980, 90 let Psychiatrické léčebny v Horních Beřkovicích

9 Kňazovčík, Jiří. Dějiny Psychiatrické léčebny v Horních Beřkovicích v letech 1891 – 2011. Horní Beřkovice 2011, s. 6

Stavební činnost byla ukončena v roce 1937 výstavbou nových dílen. Kolem postavených pavilonů se vysazoval park. Nově se projektovalo zřízení vodoléčby a fyzikálně-terapeutického pavilonu. Tyto plány se však nedočkaly svého naplnění.

Stejně jako pro celý československý národ, byla i pro léčebnu doba německé nadvlády velmi krušným obdobím. Po záboru Sudet v říjnu 1938, došlo podle kroniky k vyčlenění spousty okrsků¹⁰, neboť některé okresy připadly Německé říši. Konkrétně se jedná o okresy Bílina, Děčín, Duchcov, Teplice a v neposlední řadě Ústí nad Labem. V souvislosti s druhorepublikovým obdobím je nutno zmínit, že nacionalističtí obyvatelé Horních Beřkovic na popud výpovědi od činitelů léčebny vyhnali z ústavu lékaře Jindřicha Schumanna, jenž údajně spolupracoval s Henleinovou SdP.¹¹ Nástup Neuratha do čela země přežila jinak léčebna celkem v poklidu a v záznamech z roku 1940 stojí, že léčebna, nyní s názvem Landesanstalt für Geistertkranke in Ober Berschkowitz, měla v ošetřování asi 900 pacientů, o něž pečovalo 250 zaměstnanců.¹²

Ve stejném roce došlo k německému zabrání ústavu v Kosmonosech, který připadl německy mluvícím pacientům árijské rasy, což vyneslo Horním Beřkovicím další okresy do přijímací oblasti: Beroun, Brandýs nad Labem, Dvůr Králové nad Labem, Jičín, Kladno, Kralovice, Louny, Mělník, Mladá Boleslav, Nový Bydžov, Nymburk, Plzeň, Rakovník, Roudnice nad Labem, Semily, Slaný, Turnov. Během období okupace českých zemí došlo v Horních Beřkovicích k zatčení Václava Volfa, bývalého generála čs. armády, k němuž došlo 13. února 1940. Generál, který v té době působil ve funkci zemského rady, byl zatčen gestapem kvůli svému napojení na odbojové hnutí jménem Obrana národa. Po dvou letech ve vězení následně německé úřady zneužily jeho jméno během heydrichiády a 26. června 1942 byl Volf v Plötzensee popraven.

V době vrcholícího totální nasazení byl uzavřen téměř veškerý areál léčebny z důvodu zřízení německého záložního vojenského lazaretu. Na provoz samotného ústavu zbyla jen budova zámku s křídelnými prostory, přičemž v ní zůstalo 400 pacientů. Zbylí chovanci byli převeleni do Německa a zúčastnili se spolu s většinou zaměstnanců zmiňovaného totálního nasazení.

Zřízení lazaret pojal zhruba 500 raněných a nemocných vojáků Wehrmachtu, z nichž spousta spočívá na dnes již zrušeném ústavním hřbitově. Jak válka pokračovala, umístili zde Němci i nevidomé vojáky, kteří cvičili za pomoci lektorů psaní na specializovaných psacích strojích. Jak se blížil osudný květen roku 1945, vzrůstaly v Horních Beřkovicích tendence k napadení posádky lazaretu.

K tomu došlo 5. května 1945, kdy oddíly tzv. revoluční gardy pod záštitou Revolučního národního výboru odzbrojily všechny příslušníky. Velitel zdejší posádky však dlouho nechtěl zbraně předat do

10 Kňazovčík, Jiří, Dějiny Psychiatrické léčebny v Horních Beřkovicích v letech 1891 – 2011, Horní Beřkovic 2011, s. 7

11 100 let PL Horní Beřkovic 1890 – 1990, s. 26

12 Archiv PN Horní Beřkovic, chorobopisy

rukou civilistů. Nakonec jej tedy o všechnu výzbroj připravili místní hasiči za pomoci hrstky četníků.¹³ Lazaretní civilní personál byl uvězněn v budovách zařízení pod přísným dohledem. Bylo jim zakázáno vycházet z areálu pod trestem smrti zastřelením.

8. května 1945, tedy v den, kdy evropská válka skončila, vpadl však do Horních Beřkovic šedesátičlenný oddíl SS z Mělníka. Ten obsadil městský úřad a pod pohrůžkou zastřelení civilních občanů nařídil četníkům a hasičům navrácení zbraní. Následně byli místní obyvatelé donuceni pomáhat při evakuaci lazaretu. Blížící se jednotky Rudé armády však nedovolily Němcům odvézt úplně všechno vybavení. 10. května obsadila ves konečně sovětská jednotka, která se ale samozřejmě chovala velmi podobně jako němečtí okupanti. Rabování statků, znásilňování žen a kradení už tak nedostatkového zboží bylo na denním pořádku až do 30. května, kdy vojáci Rudé armády konečně zmizeli. Až po odchodu ruských i německých jednotek se do ústavu vrátili čeští pracovníci. První věc, jíž uzřeli, byl velmi špatný stav celého areálu, neboť za války neproběhla žádná rekonstrukce (logicky, nebylo zdrojů nazbyt) a také je téměř jisté, že sovětské vojáky, značně posilnění alkoholem, tyto budovy ničili.

Po válce dostal ústav znovu své staré jméno – Zemský ústav pro choromyslné v Horních Beřkovicích. Novým ředitelem se stal MUDr. Rudolf Loucký, jenž byl pověřen i rekonstrukcí celého areálu, který, jak jsem již psal, byl ve velmi neutěšeném stavu. Tento přetěžký úkol ještě ztěžovala naprostá netečnost státu k problému psychiatrických léčeben. Zámecká budova byla na podzim roku 1945 vyklizena a dlouhou dobu se uvažovalo o jejím zboření. Památkový úřad však k tomuto zoufalému činu neuložil svůj souhlas (zajímavé, o stav léčebny se stát nezajímal, ale o zachování zámecké památky ano). Zámek tedy zůstal tak říkajíc bez života a všichni nemocní, kterých bylo mezi 250 – 300, byli přesunuti do jiných pavilonů, které Loucký postupně obnovoval.

14

Později se konečně ústavu dostalo tolik potřebné finanční podpory, kterou Loucký investoval do zavedení telefonní sítě pro lepší organizaci celého areálu. Následný komunistický převrat paradoxně neznamenal pro pokrokového demokratického ředitele konec ve funkci, což bylo pro celou léčebnu ohromné štěstí, neboť doktor Loucký je dodnes brán jako nejdůležitější osoba poválečného vývoje. Komunisté pouze ústav přejmenovali na Státní psychiatrickou léčebnu v Horních Beřkovicích a kvůli nové administrativě jej přidali do správy Krajského národního výboru v Ústí nad Labem.¹⁵ V roce 1950 musela být z vojenských důvodů vyklizena značná část bohnické léčebny, což znamenalo rozeslání pacientů do jiných sanatorií. Beřkovští nebyli na značný příliv nových chovanců vůbec připraveni, proto narychlo začali rekonstruovat zámeckou budovu, kde zřídili

13 Kňazovčík, Jiří. Dějiny Psychiatrické léčebny v Horních Beřkovicích v letech 1891 – 2011. Horní Beřkovic. s. 11

14 1890 – 1980, 90 let Psychiatrické léčebny v Horních Beřkovicích. s. 26

15 Archiv PN Horní Beřkovic, chorobopisy

oddělení pro pacienty trvale upoutané na lůžko. V této době se kapacita léčebny pohybovala mezi 1000 – 1100, což však neprospívalo komfortu pro chovance.

V průběhu dalšího roku přijala léčebna asi 350 bohnických pacientů, resp. pacientek, protože většinu tvořily ženy. Spolu s nimi se do Horních Beřkovic přemístilo 70 zaměstnanců, z nichž většina dříve nebo později od léčebny obdržela služební byty, přičemž někteří dojížděli do své práce z Prahy a jejího okolí. Vedení léčebny stále žádalo o lepší zásobování, chyběly základní textilie i vybavení pro léčbu pacientů. Ministerstvo zdravotnictví však nedokázalo poptávku nikdy uspokojit, neboť finanční situace republiky nebyla v těchto dobách zrovna ideální.

Rok 1951 znamenal též zřízení okresních a krajských ústavů národního zdraví, kde každoročně probíhala školení zaměstnanců působících ve zdravotnictví. Hornobeřkovický ústav se do školení zapojoval pravidelně. Roku 1952 se zrušilo ústavní hospodářství, protože ministerstvo zdravotnictví přišlo s názorem, že není třeba vydržovat léčebné hospodářství. Toto všechno souviselo s postupným vznikem JZD v každé obci. Vzhledem k tomu, že pár měsíců před zrušením hospodářství si léčebna zřídila vlastní statek (na doporučení samotného ministerstva). Po několika týdnech, potažmo měsících ale komunističtí úředníci nařídili statek uzavřít a povolili jen provoz zahrady.

V dalších letech se naplno rozběhla nová rekonstrukce léčebny, bylo zavedeno osvětlení na cestách a zámek se konečně začal vytápět. Dále se postavila spousta nových bytů pro zaměstnance (z nichž je naprostá většina obývána dodnes), zřídilo se hřiště pro rozvíjení tělesné aktivity pacientů a hlavně byla postavena ordinace pro ambulantní lékaře, jež taktéž funguje dodnes. Na počátku roku 1958 se ředitelem léčebny stal MUDr. Lubomír Zerzáň a za jeho ředitelování došlo k rozšíření primariátů ze dvou na čtyři – dva mužské a dva ženské. Rovněž pokračovala rozsáhlá rekonstrukce/novovýstavba, zřídila se centrální laboratoř a dílny určené k terapii pacientů.

Po tříletém ředitelování Zerzáňeho převzal žezlo MUDr. Jaroslav Houžvička. V průběhu jeho sedmiletého vedení došlo k velkým nákupům. Postupně se kupovalo vybavení pro oddělení, nábytek, televize, rádia a další věci určené k odreagování zaměstnanců i pacientů. V roce 1964 pak bylo zavedeno rozvážení jídla elektromobily. Léta 1963–1967 byla věnována výstavbě nové kotelny, jež nahradila původní zastaralou (ještě z dob počátků léčebny). Tato kotelna sloužila po svém dostavení k vytápění všech oddělení i zaměstnaneckých bytů.

Houžvička také zavedl interně infekční oddělení a udělal z něj pátý primariát. Roku 1968, těsně před odchodem z funkce, zavedl na popud vyhlášky ministerstva zdravotnictví ještě protialkoholní primariát. V plánu bylo i zřízení protialkoholního neurologického primariátu, ale tento nápad zůstal jen na papíře. Na konci šedesátých let tedy měla léčebna 22 oddělení (z toho 10 přijímacích), 6 primariátů a zhruba 800 pacientů. Změnil se též způsob příjmu pacientů. Jeho základem se stalo

rozdělení spádového území na několik částí podle jednotlivých okresů. Primariát I. zahrnoval okresy Louny a Kladno, primariát II. Litoměřice a Ústí nad Labem, primariát III. Most a Teplice a primariát IV. Českou Lípou a Děčín. V rámci snižování počtu lůžek v léčebně s cílem zvýšit pohodlí pacientů klesl ve druhé polovině šedesátých let jejich počet z 1100 na 800. Padesátá a šedesátá léta 20. století byly také ve znamení rozvoje protialkoholní léčby.

Již v roce 1953 byli do léčebny umístěni první na alkoholu závislí pacienti. Původně zaujímal společné oddělení s psychotiky, ke kterým se ale nevhodně chovali, a proto se rozhodlo o zřízení samostatného oddělení. Na svém počátku mělo pouhých 13 lůžek, ale jejich postupným nárůstem se dosáhlo počtu 130 v roce 1978. Jako první léky se aplikovaly Antabus a Apomorfin. Dřívější dozorce a opatrovníky plně nahradil kvalifikovaný střední a nižší zdravotnický personál. Pro jejich řádnou výchovu byla v areálu otevřena nejprve v roce 1951 Závodní škola práce, kterou v roce 1960 nahradila Střední zdravotnická škola jako pobočka střední školy v Ústí nad Labem. Jejimi lavicemi prošla značná část zaměstnanců, kteří po složení maturity získali diplom. Každým rokem probíhal sanitářský kurz pro vzdělávání nižšího zdravotnického personálu a také dva ročníky školy pro sanitáře. Lékaři se školili jednak na ústavních lékařských seminářích, navštěvovali přednášky Psychiatrické sekce Purkyňovy společnosti v Praze, účastnili se psychiatrických sjezdů, konferencí a doškolovacích akcí.¹⁶

Vzděláván byl i administrativně-technický personál. V roce 1970 zbudovala léčebna vlastními silami ústavní kino v místech dnešní kavárny pro pacienty. Mělo kapacitu 150 míst a zároveň sloužilo i jako prostor pro konání schůzí. Ve stejné době se v součinnosti s KÚNZ v Ústí nad Labem zřídila moderní patologie společně s obřadní síní v dnešní budově „T“. Od počátku však byla málo využívána. Jednak proto, že se nepodařilo sehnat odpovídajícího patologa, svůj podíl mělo i zrušení ústavního hřbitova a ve výsledku se i její samotný provoz ukázal příliš nákladný. Proto byla v roce 1996 zrušena. V letech 1970-1973 se prováděla adaptace bývalé vodárny (na konci obce) na ústavní jesle s kapacitou cca 30 dětí. Jesle se využívaly přibližně 20 let a dnes objekt slouží jako nájemní dům. Významným úsekem v dějinách léčebny byla léta 1971–1976, kdy došlo k lůžkové reprofilaci se vznikem specializovaných oddělení. Vznikla čtyři přijímací oddělení pro psychiatrické pacienty, psychoterapeutické oddělení pro léčbu neuróz, doléčovací a rehabilitační oddělení pro psychoterapii a doléčování psychóz, dvě koedukovaná gerontopsychiatrická oddělení pro pacienty ve věku nad 65 let.

V roce 1976 vzniklo otevřené režimové psychoterapeutické oddělení pro terapii sexuálních deviací a oddělení pro výkon ochranných léčeb psychiatrických. Bylo to první lůžkové sexuologické oddělení v tehdejší Československu a stalo se modelem pro budování analogických pracovišť

v ostatních psychiatrických léčebnách. Zároveň poskytovalo stáže pro jejich zdravotnické pracovníky. O dva roky později vznikla sexuologická ambulance pro léčbu funkčních sexuálních poruch a pro ochranné ambulantní sexuologické léčby.

Od 1. května 1980 zahájila svou činnost v léčebně i protialkoholní záchytná stanice pro okresy Litoměřice a Mělník. Fungovala však pouze dva roky a z důvodu nedostatku místa pro pacienty byla zrušena. Její provoz zajišťoval primariát pro léčbu protialkoholní a protitoxikomanickou. Ve stejném roce začalo poskytovat své služby i nové rentgenové pracoviště. Léčebna měla svého rentgenového laboranta a pracoviště sloužilo k vyšetření nejenom pacientů z léčebny, ale i z okolí. Z důvodu rekonstrukce celé zámecké budovy se v roce 1984 přikročilo ke snížení počtu lůžek na přibližně 600. Tento stav už zůstal trvalý a je tomu tak dodnes. Ředitelství a administrativa se po dobu provádění úprav přestěhovaly do nově zrekonstruovaného objektu bývalého čeledníku. Rekonstrukce zámku byla dokončena v roce 1990.

I když se československá psychiatrie snažila uchovat si nezávislost na politickém systému, a dá se říci, že se jí to na rozdíl třeba od sovětské vcelku dařilo, přesto se zejména v 70. a 80. letech nevyhnula ústupkům, kdy z příkazu státních institucí museli být do několikadenního „léčení“ přijati nepohodlní oponenti režimu např. při státních návštěvách nebo oslavách významných výročí. Zcela opačný postoj zaujímala čs. psychiatrie v 50. letech, kdy v podstatě pomáhala některým politicky pronásledovaným osobám před vězením. Oběti politické zvěle na toto řešení obvykle přistoupily. Zjišťování (pokud by se to vůbec dalo nějakým způsobem odvodit) zda a v jaké míře probíhaly popsané jevy také v hornobeřkovické léčebně, by bylo, vzhledem k množství chorobopisů, časově velmi náročné, a proto se spokojme s konstatováním, že je s vysokou mírou pravděpodobnosti můžeme předpokládat.

Fenomén zdi

Krátce po svém přejmenování na Státní léčebnu psychiatrickou v Horních Beřkovicích, zahájily noví lidé ve vedení léčebny výstavbu zdi, která by instituci oddělovala od okolního světa¹⁷. Toto rozhodnutí však s sebou přineslo jeden nesmírně nepříjemný fakt. Pacienti začali pro okolní lidi představovat vyvržence, kterým se je třeba vyhnout. Pro obyvatelstvo se zeď stala pomyslnou hranicí mezi „normálním světem“ a lékařským prostředím.

Podle svědectví samotné kroniky léčebny došlo k rapidnímu úbytku návštěv, neboť většina příbuzných a přátel odmítala za pacienty vejít do obestavěné instituce. Pacient v tu dobu nebyl zrovna rovnocennou osobou pro ostatní vesnické obyvatele, což potvrzují slova prvního narátora, který od dětství žil v Horních Beřkovicích a s pacienty přicházel do kontaktu celkem často: *„První vzpomínku na léčebnu mám z doby, kdy mi bylo okolo osmi devíti let. V oné době chodili pacienti na vycházky v roztodivných stejnokrojích, které na okolí působily různým dojmem. Zrovna mně toto oblečení připadalo legrační, proto jsem při každém kontaktu s pacienty nešetřil humornými pokřiky a nadávkami.“*

Dále se první narátor rozpomenul i na klukovské party, které plnily stezku odvahy poblíž léčebny a její zdi, kolem které se v noci báli projít mnohdy i dospělí: *„Několikrát jsme dokonce s kamarády z party měli šílené nápady na noční stezku odvahy, jež se měla odehrávat právě u zdi, případně i za ní. Ovšem zeď, která měřila okolo dvou metrů, nikdo nikdy nepřekonal.“* Jestli tedy pro některé obyvatele a zvláště děti z Horních Beřkovic plnila zeď roli jakéhosi adrenalinového objektu, pro jiné byla objektem čiré hrůzy. Náš druhý narátor se k ní radši vůbec nepřibližoval bez doprovodu rodičů: *„Na obestavěný areál mám špatné vzpomínky, moje maminka (šestá narátorka) v léčebně pracovala, ale kdykoliv jsem se k ní ve svém raném věku měl přiblížit sám, bál jsem se.“*

Pokud bychom se na zeď zkusili podívat přímo okem tehdejší zaměstnankyně, slyšíme neutrální názor: *„Obehnání celého areálu mělo nespornou výhodu v tom, že pacienty nikdo nerušil při terapeutických cvičeních, ovšem podle mého názoru došlo i k výraznému omezení jejich kontaktu s rodinou a přáteli, což vedlo v některých případech k větším depresím a častějším pokusům o útěk.“* Poslední poznámku šesté narátorky potvrzuje fakt, že podle kroniky léčebny došlo v průběhu šedesátých let k téměř zdvojnásobení pokusů opustit léčebnu nedovoleným způsobem. V roce 1968 se o úprk zpoza zdi pokusilo téměř 24 pacientů, což v porovnání s dobou o deset let starší znamená nárůst o 11 lidí¹⁸.

17 1890 – 1980, 90 let Psychiatrické léčebny v Horních Beřkovicích, s. 25 – 26

18 1890 – 1980, 90 let Psychiatrické léčebny v Horních Beřkovicích, s. 31 – 33

Jelikož zeď oddělovala léčebnu od vesnice téměř dvacet let, oslovili jsme prvního i druhého narátora, kteří nám popsali taktéž, jak se k ní i pacientům stavěli během svého dospívání. Zatímco první narátor radikálně změnil názor a pacientům se přestal posmívat, u narátora druhého sledujeme stále velké obavy: „*I když jsem byl starší, stále jsem z toho místa měl obrovský respekt.*“ Tato odpověď ukazuje na fakt, že léčebna, nebo spíše její zeď, nevědomky rozdělovala i obyvatele vesnice. Zatímco někteří chtěli, podobně jako první narátor, podporovat terapii pacientů například nákupem výrobků z terapeutické dílny, jiní se kontaktu se zdí i lidmi žijícími za ní stále vyhýbali.

V roce 1968 však zeď dostala značného poškození, neboť po příjezdu vojsk Varšavské smlouvy na území Československa došlo ve vesnici, která sice podle všeho měla celkem dost obyvatel ve straně¹⁹, k masivním protestům, které mnohdy vrcholily popisováním zdi antikomunistickými hesly. Proto se vedení instituce rozhodlo zeď odstranit a kvůli nátlaku obecního úřadu se s demolicí začalo už v září 1968.

Pád zdi

Minulá kapitola nám definovala fenomén zdi, která stála okolo celého areálu léčebny a vytvářela zdání, nejen fyzicky, ale i symbolicky oddělovala dva odlišné světy v jedné vesnici. Po příjezdu okupačních sil však zeď doznala velkých poškození a začala její demolice. I když první část padla už v září roku 1968, úplné odstranění zdi léčebna dokončila až ve spolupráci se Státním statkem²⁰ v roce 1976.

V léčebně se totiž nenašlo dostatečné množství financí potřebných k dokonání demolice, proto na podzim roku 1968 sledujeme pouze částečné odstranění zdi za pavilonem D, tedy za oddělením gerontopsychiatrie, kde se tolik nepočítalo s útekem pacientů. I když bylo od začátku plánováno nahrazení zdi nevysokou podezdívkou s plotem, během roku 1968 zde nebyl instalován ani žádný provizorní oplocení.

Šestá narátorka vzpomíná na tuto dobu jako na období velkých změn: „*Na zeď jsme si všichni za tu dobu nějak zvykli, ale když vedení nařídilo její demolici, říkali jsme si, že bude během chvilky pryč. Následně však dorazil věstník s instrukcemi, který prodloužil demolici na neurčito. V tu chvíli nikdo z kolegů nevěděl, co bude dál. Léčebna se v počátku normalizace značně měnila a všichni s napětím očekávali další kroky.*“ Finanční prostředky na zbourání zdi dostávala léčebna průběžně od KÚNZ z Ústí nad Labem, ale v průběhu let 1969–1976 vždy zbořila jen několik metrů a nahradila je několika provizorními ploty.

19 Hubálek, Svatopluk, Zpovědník vrahů, Praha 2012, s. 11

20 1890 – 1980, 90 let Psychiatrické léčebny v Horních Beřkovicích, s. 6

Až konečně přišel rok 1976, kdy se do věci vložil již zmiňovaný Státní statek a dodal prostředky na odvoz sutí. První narátor se v tomto roce vydatně podílel na celé demolici a popisuje ji následovně: *„Bourání prováděl jeden z mých kolegů, který měl řidičské oprávnění na buldozer a my chodili za ním, sbíraje nepotřebnou suť, kterou jsme nakládali do aut zapůjčených statkem. Co je ale zajímavé, vedle ostatních zaměstnanců se na bourání vydatně podíleli i pacienti, které doprovázel terapeut.“* Zde vidíme jeden z velkých důsledků Hubáلكovy terapie, který podnítil pacienty k práci a léčbě užitečnou činností²¹.

Když byla zeď konečně definitivně odstraněna, sledujeme výstavbu plánované podezdívky o výšce 45 centimetrů, na kterou byl následně nainstalován plot, jenž je na místě dodnes. Plot byl vyroben ve věznici Plzeň Bory a do Horních Beřkovic jej nechali dovézt kolegové z PL v Dobřanech²². Suť, kterou nedvezla auta ze statku, byla využita k zasypání jámy na místě budoucí klubovny SSM na pavilonu 1.

21 Více v kapitole Sexuologie

22 1890 – 1980, 90 let Psychiatrické léčebny v Horních Beřkovicích, s. 6

Nové prostory

Na začátku sedmdesátých let započala v léčebně první část určité přestavby, během které se z dříve nevyužívaných prostorů uvnitř areálu staly nové pavilony, oddělení, ale také nová kulturní a terapeutická centra určená pro pacienty. Na následujících řádcích si připomeneme nové stavby a jejich praktické využití.

Od roku 1970 došlo k vybudování či přestavbě těchto objektů:

- ústavní kino (1970)
- údržbářské dílny (1970)
- budova patologie s obřadní síní (1972)
- ústavní jesle (1973)
- rekonstruována ústavní prádelna (1976)
- klubovna SSM (1976)
- nové garáže (1978)

Ústavní kino

Asi nejzajímavější interakci pacientů léčebny sledujeme v nově zbudovaném kině, jehož výstavba začala již v listopadu roku 1969, jelikož však jeho budování zajišťovaly jen dostupní zaměstnanci bez vnější pomoci, dokončení se stavba dočkala až na jaře roku dalšího²³. V průběhu následujících let bylo toto kino velmi hojně navštěvováno pacienty i „obyčejnými lidmi z vesnice“, což je velmi zajímavé, neboť obec měla své kino. Jelikož kapacita činila pouhých 150 míst, mnohdy se na některé nadšené diváky nedostalo.

Pátý narátor vzpomíná na dobu fungování kina nostalgicky: *„V dětství jsem za filmy vždycky musel do Roudnice či Mělníka, ale v když mi bylo osm otevřeli kino v léčebně, což se naší klukovské partě náramně hodilo. Vždy jsme si hráli na indiány či kovboje a v tomto případě nám ústav šel takzvaně na ruku. Pokud si dobře vzpomínám, skladba filmů byla dělena na mládeži přístupné, pacientům přístupné a přístupné pouze dospělým divákům (tedy zaměstnancům i obyvatelům, nikoli však pacientům). Někdy roku 1972, když mi bylo dvanáct, jsem zde poprvé viděl slavnou indiánku Náčelník velký had s Gojko Mitičem. Léčebna mi vůbec připravila spoustu skvělých filmových zážitků.“*

Slova pátého narátora potvrzuje filmový program z roku 1972, který je zanesen i na stránkách kroniky²⁴. Skladba filmů na dny 24. – 26.9.1972 je zde následující:

- 24.9. Dívka na koštěti (přístupný mládeži i pacientům)
- 25.9. Touha Sherlocka Holmese (přístupné pacientům, ale ne mládeži)
- 26.9. Na kolejích čeká vrah (přístupný pouze dospělým)

Třetí narátorka na kino vzpomíná rovněž s láskou, neboť jej často navštěvovala a podle jejích slov promítání filmů pomáhalo k zlepšení vztahů mezi pacienty a lidmi: „*Kino postavili v dobách, kdy už byla zbourána část zdi, tudíž obyvatelé přestávali mít strach z celého ústavního prostředí, díky čemuž jich na filmy chodilo čím dál tím víc. Lidé si zde mnohdy uvědomili, že pacienti nejsou nebezpeční a bez větších problémů sledovali díla naší i zahraniční kinematografie po jejich boku.*“ Vzpomínky třetí narátorky se zde značně liší od povídání druhého narátora, který se i přes svou lásku k filmům do kina vypravil málokdy a když už, byl nesmírně opatrný: „*I přes značné zmírnění obav jsem se v kině neustále otáčel a sledoval pacienty, jestli se mi náhodou nechystají ublížit.*“

Kino bylo činné až do roku 1991, kdy jej nahradila kavárna²⁵. Rozhodně patřilo mezi důležité aspekty sbližování obyvatelstva a pacientů. Můžeme s jistotou říci, že fungovalo jako pojící instituce, díky které se z některých pacientů a „zdravých“ lidí stali nerozluční přátelé, což ostatně potvrzují i slova čtvrtého narátora: „*Na filmy jsem chodíval tak jednou dvakrát do měsíce a vždy jsem sedal vedle jednoho pacienta z oddělení alkoholiků, který se stal mým blízkým přítelem. V roce 1979 se vyléčil a opustil léčebnu, ale párkrát do roka se vracel mne navštívit a vždy jsme při této příležitosti zašli na nějaký film.*“

Další zajímavé akce pak pro pacienty i ostatní obyvatele představovaly besedy s filmovými tvůrci, v rámci kterých zavítaly do léčebny obrovské hvězdy televizní i filmové tvorby, z nichž vzpomeňme Kamilu Moučkovou a hlavně legendu československé kinematografie Petra Kostku, který v roce 1976 přivezl do Horních Beřkovic jeden ze svých nejlepších snímků *Zítřka vstanu a opařím se čajem*.²⁶ Na Kostkovu návštěvu vzpomněla i třetí narátorka: „*Pan Kostka byl velmi milý ke všem lidem a odpovídal na zajímavé dotazy pacientů i jiných přítomných občanů.*“

Kino tedy značně napomohlo socializaci, podobně jako v Bohnicích, kde ale jeho obliba značně přesahovala tu hornobeřkovickou, neboť zde docházelo a vlastně stále dochází k velkým kulturním akcím a filmovým festivalům, kterým se Horní Beřkovice nemohly rovnat²⁷.

24 1890 – 1980, 90 let Psychiatrické léčebny v Horních Beřkovicích, s. 16

25 Archiv PN Horní Beřkovice, Hora, Vratislav, Kronika událostí od roku 1970 do roku 2005, s. 8

26 Archiv Psychiatrické nemocnice Horní Beřkovice, dokumentace 1890 – 1970, s. 51

27 Kronika PL Bohnice 1909 – 2009, s. 24

Údržbářské dílny

Nové dílny nahradily kotelnu a byly vybaveny moderním strojním zařízením. Svou prací pomohly výrazně zkrášlit areál léčebny a rovněž zdařile zapojovaly do práce pacienti. Bylo zvykem, že v doprovodu sestry, či jiného lékařského pracovníka pacienti zametali cesty a odklízeli spadané listí, s vybudováním nových údržbářských dílen ale došlo k jejich zapojení do složitějších prací. Pracovně schopní pacienti často v doprovodu údržbářů pomáhali při složitějších úkonech a prožívali tak tzv. terapii prací. První narátor vzpomíná na hloubení rozvodů tepelné energie, na kterém se podílel spolu s pacienty v roce 1973: *„S pěti pacienty jsem dva týdny kopal strouhy a bez sebevětších problémů vždycky pomáhali. Nejdřív s nimi vždy přišla zdravotnická asistentka, ale později jí už ani nebylo třeba.“*

Pomoc pacientů při manuálních úkonech byla v sedmdesátých letech poměrně častou formou pracovní terapie a rozhodně se netýkala jen Horních Beřkovic. Údaje o tom, jak pacienti pomáhali při rekonstrukcích a stavbách, má na svých stránkách zaneseny i kronika ústavu v Kosmonosech²⁸, kde pacienti během sedmdesátých let běžně pracovali i na těžších projektech, než v Horních Beřkovicích. Obě instituce si tímto krokem, tedy dělbě práce s pacienty, výrazně přilepšily u obyvatelstva, což dokazují slova pátého narátora, jehož názor pravděpodobně sdíleli mnozí lidé: *„Když už bylo za zed' vidět, rozčiloval mne mnohdy pohled na líné pacienty, kteří se jen bezcílne potulovali po areálu. Díky dílnám však začali být zapojováni do práce, díky čemuž jsem hned měl na zdejší terapii jiný názor.“*

Byť práce jako prostředek terapie existoval ve světové i české psychiatrii už bezmála jedno a půl století, pro hornobeřkovický ústav bylo až období po pádu zdi ukázkou dnešního pojetí pracovní terapie, kdy práce nebyla vnímána jako trest, ale spíše coby prostředek k uzdravení pacientů. Vzpomínky narátorů zde hovoří jasně, pracovní terapie měla blahodárné účinky.

Ústavní jesle

Jestli se dílny vydatně podílely na normalizaci vztahů pacientů a obyvatel, jesle vyloženě propojily všechny tři vrstvy – obyvatelstvo, zaměstnanci a pacienti. Jejich výstavba začala na sklonku roku 1970 a trvala necelé tři roky²⁹. V souvislosti s předchozí kapitolou zmiňme, že se na jejich výstavbě vydatně podílela i pětice pacientů, která pomáhala manuálním zaměstnancům. Jesle se nacházely mimo areál léčebny a sloužily primárně pro děti zaměstnanců. Třetí narátorka se k práci v jeslích dostala roku 1983 a působila tu až do jejich zániku v roce 1993. To, že tato instituce měla

28 Kronika PN Kosmonosy, s. 46

29 Archiv PN Horní Beřkovice, Hora, Vratislav, Kronika událostí od roku 1970 do roku 2005, s. 5

blahodárný vliv na pohled obyvatel na léčebnu dokazují její slova: „Když někteří lidé viděli, že pod léčebnu spadají i jesle, začali si říkat, že ta léčebna nemusí být tak špatná. Někdy v roce 1985 jsme začali nabírat i děti z rodin, ve kterých nebyl ani jeden ústavní zaměstnanec a o místo byl ohromný zájem.“

Ostatní prostory

Co se týče ostatních prostor, nejvýznamnější pro náš výzkum byla nová klubovna SSM (Socialistického svazu mládeže), která byla vybudována na místě bývalého skladiště matrací³⁰. Byla vybudována pro schůzovní účely a scházeli se zde členové svazu, mezi které mnohdy patřili i pacienti. Samozřejmě se na schůze nedostal každý pacient, docházelo k určitému vybírání těch méně nepřítelných, přičemž hlavní slovo měl vždy primář daného oddělení. Druhý narátor sice na schůzky SSM přímo nechodil, ale jako svědek popisuje osazenstvo setkání následovně: „Několikrát jsem si všiml, že poměr pacientů a „normálních lidí“ na schůzích je zhruba půl na půl. O čem se uvnitř mluvilo nevím, ale jednou jsem v klubovně pořádal oslavu pro mé děti, což byla jedna ze zaměstnaneckých výhod, a všiml jsem si několika zápisů SSM, které pojednávaly o kulturních a propagandistických akcích v Horních Beřkovicích.“ Druhý narátor se ve své výpovědi vyjádřil o pronájmu klubovny na rodinné oslavy, což byl možná největší ze zaměstnaneckých benefitů v normalizačních dobách³¹. Klubovna SSM v rámci léčebny byla v ČSSR unikátem, Bohnice jí nedisponovaly³² a v Kosmonosech sice stála nedaleko od areálu, nebyla však určena přímo pro pacienty³³.

Krátce se ještě zmiňme o modernizaci prádelny, ke které došlo v roce 1976. Rekonstruovat prádelnu doporučil KÚNZ už o tři roky dříve³⁴, neboť nesplňovala hygienické podmínky, stejně jako několik dalších nemocnic na okrese. Během modernizace byly vybudovány dvě provizorní prádelny, jedna v prostorách zámku a druhá v klášteře³⁵. Nová prádelna byla vybavena moderními západními technologiemi a dokázala vyprat až 2000 kg prádla za směnu. Druhý narátor se zaměstnancem prádelny stal až roku 1988, na konci sedmdesátých let zde však chvíli zaskakoval a sledoval interakci s pacienty: „Už v roce 1979 prádelna prala zvlášť osobní věci pacientů a klasická pyžama. My zaměstnanci jsme tedy byli s pacienty neustále v kontaktu, k žádnému incidentu zde však nikdy nedošlo.“ V sedmdesátých letech se Horní Beřkovice díky své moderní prádelně vyšvihly na špici

30 Archiv PN Horní Beřkovice, Hora, Vratislav, Kronika událostí od roku 1970 do roku 2005, s. 6

31 Archiv PN Horní Beřkovice, Hora, Vratislav, Kronika událostí od roku 1970 do roku 2005, s. 6 - 7

32 Kronika PL Bohnice 1909 – 2009, s. 24

33 Kronika PN Kosmonosy, s. 39

34 SokA Litoměřice, fond KÚNZ, karton č. 48

35 Archiv PN Horní Beřkovice, Hora, Vratislav, Kronika událostí od roku 1970 do roku 2005, s. 5

psychiatrických léčeben, neboť zmiňované vybavení dovezené ze západu, hlavně pak z NSR, neměl žádný jiný léčebný ústav.

Budovy, které posloužily pro nové prostory, byly koncipovány převážně jako zlepšující faktory pro vztah mezi pacienty a dalšími lidmi nejen z obce, ale i ze zaměstnání. Podle svědectví narátorů šlo rozhodně o úspěšný projekt, který výrazně napomohl k normalizaci vztahů.

Sexuologická revoluce

V sedmdesátých letech se léčebna ocitla na prahu nového věku. Krátce po pádu zdi, jež dělila léčebnu od ostatního světa, proběhla na oddělení sexuologie nečekaná revoluce, za kterou stál jeden jediný muž, Slavomil Hubálek. Jeho změny na nejproblematictější oddělení jsou v léčebně dodnes patrné a přispěly i k lepší socializaci pacientů ve společnosti.

Hubálek na sexuologii nastoupil roku 1974, krátce poté, co absolvoval studium psychologie na Filozofické fakultě UK. Byť původně podle svých vzpomínek³⁶ toužil po angažmá v prestižnějších Bohnicích, nemohl tam nastoupit kvůli své neangažovanosti v KSČ či SSM, proto nakonec skončil v Horních Beřkovicích, které byly brány jako méně významný ústav.

Hubáلكovo hlavní pracoviště se nacházelo v prostorách bývalého kostela a kláštera, který byl postaven roku 1920 a jako svaté místo sloužil až do roku 1959. Posléze jej totiž správa léčebny uzavřela kvůli nízké návštěvnosti a od těch dob se bohoslužby konají pouze v kapli sv. Václava. Kostel byl ve stejném roce odsvěcen a zahájila se přestavba na kulturní centrum, v němž pacienti sledovali filmy, případně divadelní představení. Ještě před Hubáلكovým nástupem bylo rozhodnuto, že vrchní patra případnou sexuologickému oddělení, přičemž vespod se stále budou konat kulturní akce.

Hubálek tedy začal do své nové práce dojíždět a tehdy ještě neveděl, že to bude právě on, kdo prosadí novou revoluční metodu, tedy jít naprosto proti tehdejší metodám, které byly při jednání se sexuálními devianty běžné, neboť šlo o přesné učebnicové přístupy³⁷. Pokud bychom chtěli přesně popsat léčebné metody sexuálních deviantů, nacházíme něco i v hornobeřkovických chorobopisech³⁸. Pacienti chodili po svém oddělení v pyžamech, tlumení byly několika typy farmakotik a ženských hormonů, běžně se jim tykalo a patřili mezi ty méně šťastné obyvatele léčebny.

Tehdejší psychologie a psychiatrie počítala s tím, že se z těchto recidivistů povede napravit jen pouhou desetinu a brala jako objektivní fakt, že některé sexuální deviace patří mezi neléčitelné³⁹. Této poučce se přizpůsobila drtivá většina československých ústavů a její dlouhodobé prosazování můžeme v té době sledovat i v největší léčebně v zemi, tedy v Bohnicích, kde se na čas ředitelem dokonce stal sexuolog Boháč⁴⁰.

36 Hubálek, Slavomil, Zpovědník vrahů, Praha 2012, s. 9

37 Česká a slovenská psychiatrie 6/2006, s. 319 - 322

38 Archiv PN Horní Beřkovice, Chorobopisy pacientů č. 91 - 92

39 Hubálek, Slavomil, Zpovědník vrahů, Praha 2012, s. 11

40 Kronika PL Bohnice 1909 – 2009, s. 23

V prvních třech letech svého hornobeřkovického angažmá pracoval Hubálek ve velmi těžkých podmínkách. Pokud se zaměříme na některé vzpomínky, vidíme, že začátky byly velmi krušné, na což vzpomíná naše třetí narátorka: „*Někdy kolem roku 1974 se oddělení začalo stěhovat a v těch dobách se Slávkovo pracoviště nacházelo zároveň na interně i v klášteře. Terapie probíhaly v malé místnůstce přímo nad bývalým farním pracovištěm a docházelo na ně nejméně dvacet lidí. Bylo velmi složité tyto přesuny zorganizovat.*“

Krátce před úplným dokončením sexuologického oddělení v kostele a klášteře se Hubálek rozhodl k reformě oddělení, které nyní stálo vyloženě na něm. Podporu našel u tří hornobeřkovických primářů, kteří za ním ochotně posílali pacienty se sexuálními dysfunkcemi⁴¹. Pacienti díky jeho iniciativě přestali nosit pyžama a byli převlečeni do svých civilních oděvů, personálu léčebny bylo nakázáno jim vykat a chovat se k nim jako k normálním lidem. Aby dosáhl Hubálek úplné dokonalosti své nové léčebné metody, vyrážel s pacienty i mimo areál léčebny. „*Vzpomínám, že jsem jednou při nákupu v místním konzumu zahlédl skupinku asi deseti lidí, která vyšla z léčebny. Ani ve snu by mne nenapadlo, že by to mohli být sexuální devianti. Vypadali jako normální zdraví lidé*“, vzpomíná druhý narátor na setkání s recidivisty.

I když často vyrážel se svými svěřenci do terénu, což v jiných léčebnách nebylo zvykem až do pádu komunismu (bohnická léčebna třeba stále využívala tlumení pomocí farmakoterapií⁴²), někdy se přeci jen setkal s odmítavým postojem. Například při výletu na hornobeřkovické koupaliště mu byl zamezen vstup do vody a na základě obecní vyhlášky nemohli pacienti z léčebny u vody ani pobývat.⁴³ Hubálek proto vycestoval do blízké obce Cítov, kde bez jakéhokoliv incidentu pobýval se svými pacienty u zdejší vodní nádrže. Docílil toho relativně snadno, jelikož vydával svou skupinku pacientů za dobrovolné hasiče: „*Při cestě do Cítova jsme oblékali klasické oblečení, které bylo doplňováno hasičskými přilbicemi či čapkami. Dokázali jsme splynout s davem a nikdo nepoznal, co jsme doopravdy zač*“, říká k cestování mezi obcemi třetí narátorka.

Úspěchem byly i Hubálkovy cesty do větších měst, které podnikal za účelem resocializace pacientů a jejich návratu společnosti⁴⁴ kde se snažil s deseti až patnácti pacienty, pouze v doprovodu sestry resocializovat recidivisty a bez větších problémů je zval do restaurací, kde podle dalších vzpomínek třetí narátorky rovněž nikdy nedošlo k většímu incidentu. Nutno dodat, že tento lidský přístup značně snížil počet patientských úteků z léčebny. Podle statistiky totiž za rok 1978 z Horních Beřkovic neutekl ani jeden sexuální delikvent⁴⁵, zatímco v jiných léčebnách té doby evidujeme více

41 Hubálek, Slavomil, Zpovědník vrahů, Praha 2012, s. 11

42 Kronika PL Bohnice 1909 – 2009, s. 24

43 Hubálek, Slavomil, Zpovědník vrahů, Praha 2012, s. 12

44 Hubálek, Slavomil, Zpovědník vrahů, Praha 2012, s. 13

45 SokA Litoměřice, KÚNZ, fond 8

než čtyřicet uprchlých pacientů, přičemž v této nelichotivé statistice vedla prestižní bohnická léčebna⁴⁶.

Pokud bychom se ještě na závěr měli vrátit k Hubálkově skupinové terapii, jež značnou měrou pomohla ke zmiňovanému snížení úprků, zjistíme, že v počátcích nebyla tato sezení zrovna ideální. Docházelo k nim, jak už bylo zmíněno, v malé místnosti v klášteře, do které se s problémy vměstnalo deset lidí. Zde však Hubálek odhalil podstatu problému - pacienti se báli nelidského zacházení. Proto jej, jak jsme již výše psali, značně omezil. Asi tím úplně nejvíce zlepšením pro pacienty bylo přijímací řízení na centrálním příjmu. Ve svých vzpomínkách⁴⁷ Hubálek vzpomínal i na přijímání nových pacientů před jeho revolucí, které probíhalo za přítomnosti policejní eskorty. Třetí narátorka měla s těmito situacemi značné zkušenosti a ráda se podělila i o svůj zážitek s přepravou pacienta v pozdějších letech, tedy už v době Hubálkova nového řádu: *„Před Slávkovým nástupem jsme se příjmu báli. Doktor a sestra tam přivezeného pacienta nadopovali tlumícími prostředky a já jej pak za asistence sanitářů odváděla na oddělení. Hubálek však zrušil aplikování tlumících látek i asistenci policie či sanitářů při odvodu na přidělené místo. Nikdy bych nečekala, že přivezený delikvent bude bez problémů poslouchat a následovat mne na svůj pokoj. Hubálkův lidský přístup přinášel ovoce.“*

Jak vidno, Hubálkovy změny značně přispěly ve zlepšení vztahu léčebny s okolím. Byť se zde stále objevovaly zákazy, jako již výše zmíněná vyhláška, pacienti už nebyli vždy bráni jako méněcenné osoby a mnohdy nebyli při svých vycházkách k poznání. Že se jednalo o revoluční metodu, potvrdil později i sexuologický pavilon v Bohnicích, který na základě úspěšné léčby v Horních Beřkovicích aplikoval stejnou metodu⁴⁸. Hubálkovy postupy při terapiích s pacienty nakonec přijala Československá psychiatrická společnost a prohlásila je za doporučený způsob jednání s devianty⁴⁹. Hubálek v Horních Beřkovicích skončil roku 1982 a přesunul se na Fakultu všeobecného lékařství UK, kde pracoval jako psycholog. Jeho následovníci nicméně pokračovali v zavedeném trendu většího polidštění sexuologického oddělení a následně celé léčebny.

46 Kronika PL Bohnice 1909 – 2009, s.24

47 Hubálek, Slavomil, Zpovědník vrahů, Praha 2012, s. 12

48 Kronika PL Bohnice 1909 – 2009, s. 31

49 Česká a slovenská psychiatrie 6/2006, s. 319 - 321

Zneužívání psychiatrie

Během normalizace se značně zvýšil počet lidí, kteří netrpěli psychickými poruchami, a přesto byli určitou dobu hospitalizováni v léčebně. Narozdíl od povstalců a partyzánů, kteří se zde skrývali pod rouškou pacientů během druhé světové války⁵⁰, však tito „nemocní“ často přicházeli do léčení kvůli neshodám s ežimem.

Počátky psychiatrického zneužívání v Horních Beřkovicích vidíme už v padesátých letech, kdy se do řad pacientů dostali někteří bývalí vysocí činovníci KSČ, kteří upadli v nemilost stranické elity, ale díky známosti s renomovanými psychiatry a psychology našli útočiště na nejrůznějších odděleních⁵¹. Úplně opačný trend sledujeme po roce 1968, tedy po konci Pražského jara, kdy režim opět začal utužovat svou moc a zbavoval se nepříjemných oponentů. Prvním dohledatelným příkladem, který si zde uvedeme, je odsunutí renomovaného psychiatra Romana Útraty, degradovaného podplukovníka československé armády, z Ústřední vojenské nemocnice do Horních Beřkovic, kde v letech 1968 – 1976⁵² vykonával funkci primáře na centrálním příjmu⁵³. Třetí narátorka na tuto profesní oběť psychiatrického zneužití vzpomíná následovně: „*Útrata byl na první pohled namyšlený a neslušný chlap, jenž si ze své původní práce přinesl určité manýry, ale postupem času se ukázalo, že je ve své profesi uznávanou kapacitou, neboť se mu dařilo a pacienti si jej oblíbili.*“ Za Útratova vedení opravdu došlo ke zlepšení jednání s pacienty a v zásadě zde byly položeny základy budoucí sexuologické revoluci Slavomila Hubálka, jež vedla k lepším vztahům mezi pacienty a vesnickými obyvateli.

Zatímco Útrata byl nepohodlný zaměstnanec, kterého se stranické špičky elegantně zbavily přeřazením do „zapadlé“ léčebny, další známý případ hornobeřkovického zneužití psychiatrie, Ivan Martin Jirous, se do léčení dostal krátce po svém propuštění z vězení roku 1974⁵⁴, sem byl poslán kvůli svým antikomunistickým postojům. Jirous si před přijetím na oddělení lehkých depresí odseděl pár let trestu v přísně hlídané věznici v Novém Sedle a během své detence v Horních Beřkovicích, kterou mu kvůli špatnému zdraví přisoudil prokurátor, ze všech sil urputně pracoval na svém díle. V léčebně sice pobyl jen několik měsíců, ale svých lehkých depresí se už do konce života nezbavil. To, že Jirous do léčebny přicházel jako relativně normální muž, který postupem času propadl do depresí, ví i první narátor, jenž se s ním párkrát potkal: „*Tehdy jsem samozřejmě*

50 Kňazovčík, Jiří. Dějiny Psychiatrické léčebny v Horních Beřkovicích v letech 1891 – 2011. Horní Beřkovice s. 16

51 Kňazovčík, Jiří. Dějiny Psychiatrické léčebny v Horních Beřkovicích v letech 1891 – 2011. Horní Beřkovice s. 17

52 1890 – 1980, 90 let Psychiatrické léčebny v Horních Beřkovicích, s. 20

53 Hubálek, Slavomil, Zpovědník vrahů, Praha 2012, s. 11 - 12

54 John, Roman, Magorova vězeňská léta, Paměť a dějiny 04/2016, s. 37

věděl, o koho se jedná, ale kvůli strachu z režimu jsem s ním nemohl soucítit, ba naopak. Myslím však, že svou hospitalizaci přežil a měl se tu lépe, než ve vězení. Evidentně však ve svém protirežimním postoji pokračoval, neboť pokud vím, o pár let později byl znovu uvězněn.“ Vedle Jirouse se obětmi zneužívání psychiatrie stalo spoustu dalších lidí, nejvíce pak vysokoškolští pedagogové, kteří byli do léčebny posíláni třeba jen na pár dní, aby nenarušovali průběh státních návštěv svým buřičstvím⁵⁵.

Srovnáme-li hornobeřkovické hospitalizace antikomunistických pacientů s léčebnou v Bohnicích, najdeme zde spoustu podobností. I Bohnice museli čas od času přijmout nepohodlné odpůrce režimu a na několik dnů či týdnů poslat do detence⁵⁶. Zneužívání psychiatrie za účelem zbavení se oponentů se povedlo z prostředí léčeben vymýtit, ale dodnes dochází k případům, které až mrazivě připomínají Randalla Patricka McMurphyho z Přeletu nad kukaččím hnízdem.

55 Kňazovčík, Jiří. Dějiny Psychiatrické léčebny v Horních Beřkovicích v letech 1891 – 2011. Horní Beřkovice s. 17

56 Kronika PL Bohnice 1909 – 2009, s. 32

Rekonstrukce

Kvůli havarijnímu stavu hlavní zámecké budovy i jejích dvou křídel přistoupil KÚNZ na obsáhlou rekonstrukci celého objektu, jež měla za cíl zachovat majestátní objekt v jednom kuse a vnitřní prostory, jež vypadaly opravdu nevzhledně, a neposkytovaly pacientům dobré podmínky, zútulnit. Současně s rekonstrukcí zámku se ale chystaly i další opravy. Roku 1983, rok před začátkem hlavní modernizace, došlo k přestavění stodoly v Horních Beřkovicích na bytové jednotky určené pro zaměstnance léčebny. O necelý rok později již začala hlavní část rekonstrukce, jež se zaměřila nejprve na inženýrské sítě⁵⁷. Aby opravy mohly proběhnout hladce, došlo ke snížení kapacity lůžek a jejich průběh nepatřil zrovna mezi ty nejrychlejší. OSP Roudnice n.L. totiž disponoval málo řemeslníky, proto se často stávalo, že se práce nepohnuly několik dnů či týdnů. Tento problém byl vyřešen až roku 1985, kdy za finanční injekce od KÚNZ dokázala léčebna sehnat spolehlivé řemeslníky, kteří uspíšili dokončení rekonstrukce. Podívejme se nyní na pár hlavních aspektů, které během rekonstrukce postihly vztahy mezi pacienty a obyvateli.

Problémy s lůžky

Asi největším kamenem úrazu celé rekonstrukce bylo bezpochyby uzavření několika oddělení, což vedlo k několika závažným problémům. Pro mnohé pacienty náhle nezbylo místo, proto když v roce 1984 došlo ke snížení počtu lůžek na 600, dostali někteří z nich, převážně ti, kteří patřili k těm méně závažnějším případům, propustku a mohli ústav opustit. Těžší případy nařídilo ředitelství transportovat do léčeben v Bohnicích, Petrohradu či Kosmonosech. Pak zde však zbyli určití pacienti, které muselo ředitelství umístit někde v areálu. Z tohoto důvodu přistoupila ředitelka Kazetská ke znovuotevření některých dříve zrušených lůžkových oddělení⁵⁸.

Nejdůležitějším z celé řady staronových objektů pro pacienty rozhodně byly prostory kláštera, jenž byl od roku 1959 odsvěcen, a postupně se v něm zabydlilo sexuologické oddělení. Na tuto etapu pamatuje i třetí narátorka, která sice v oné době primárně působila v jeslích, ale během počátečních manévřů rekonstrukce pomáhala se stěhováním lůžek a pacientů do oněch několika klášterních místností: „*Bylo velmi zvláštní přemístit některé z našich chovanců do kláštera. Ten na příjem pacientů zpočátku vůbec nebyl připraven, proto ředitelství povolalo téměř všechny důležité*

57 Archiv PN Horní Beřkovice, Hora, Vratislav, Kronika událostí od roku 1970 do roku 2005, s. 7

58 Kňazovčík, Jiří. Dějiny Psychiatrické léčebny v Horních Beřkovicích v letech 1891 – 2011. Horní Beřkovice s. 16

zdravotnické i manuální zaměstnance, aby prostory používané převážně pro skladovací účely uzpůsobili pro ložní účely.“

Přesun pacientů na provizorní místa byl každopádně nutný. I když docházelo v některých případech k interakcím lidí z jiných oddělení na jednom lůžkovém pokoji, byl tento přesun rozhodně praktičtější, než-li odsun veškerých pacientů do ostatních léčeben, který taktéž připadal v úvahu. Podle údajů z kroniky však Kazetská postupně počítala s tím, že i po rekonstrukci zůstane stav pacientů nejlépe na 600, proto se s návratem dříve odvezených jedinců přestalo počítat. To rezonovalo v mohutný problém, neboť někteří rodinní příslušníci odmítali navštěvovat své příbuzné ve vzdálenějších ústavech. Tento problém ale KÚNZ během následujících let postupně vyřešil výmennými transfery, které pomohly rodinám udržet kontakt. Třetí narátorka vzpomíná, že roku 1985 do léčebny často dojížděly antony z jiných léčeben, které přepravovaly pacienty: *„Často se zde ukázaly vozy z jiných ústavů a přivázely či odvážely pacienty. Jedna z mých kolegyně si pak stěžovala, že některé pacienty se během krátké chvíle nestačila ani naučit oslovovat jménem.“*

Když byla roku 1988 dokončena hlavní část stavební rekonstrukce, přestali se pacienti v Horních Beřkovicích střídat a situace byla ustálena. Kapacita lůžek zůstala na čísle 600 s možností zvýšení na 800 v případě nouze, ke kterému ale zatím nedošlo.

Natáčení filmu *Amadeus* v Horních Beřkovicích

Od 31. ledna do 15. července roku 1983 natáčel světoznámý režisér českého původu, Miloš Forman, v Československu jeden ze svých nejslavnějších filmů, drama *Amadeus*. Kromě lokací v Praze či Kroměříži si jako vhodný prostor pro jednu ze závěrečných scén produkce vyhlédla i Horní Beřkovice. Jednání o natáčení však probíhalo už dříve, kdy si produkční představoval filmování přímo uvnitř areálu léčebny. Podle dokumentů KÚNZ⁵⁹ však uvnitř hornobeřkovického ústavu mohli pracovat pouze domácí filmaři, což podtrhuje fakt, že zde bylo později natočeno několik scén ze snímku *Něžný barbar* Petra Kolihy. Kvůli Formanovu přijetí amerického občanství byla tedy ředitelka ústavu Vlasta Kazetská nucena natáčení nepovolit⁶⁰.

Oscarový režisér tedy scény z prostředí léčebny natočil v pražské Invalidovně, přesto se ale do Horních Beřkovic rozhodl ještě jednou vrátit. V březnu roku 1983 zde proběhlo dvoudenní natáčení krátké scény ze závěru filmu, kterou je v kinoverzi možné vidět v čase 02:43:50 a v prodloužené verzi z roku 2002 v čase 02:58:30. Na natáčení vzpomíná třetí narátorka, která v té době působila v ústavních jeslích: *„Natáčelo se na cestě za vesnicí, kousek od jeslí, tudíž jsem jej mohla sledovat*

59 SOKA v Litoměřicích, Fond KÚNZ, karton č. 49

60 Archiv PN Horní Beřkovice, Hora, Vratislav, Kronika událostí od roku 1970 do roku 2005, s.

z okna. Bylo zde asi čtyřicet členů štábu a filmovala se scéna z pohřbu. Jelikož jsem film nemohla až do pádu komunismu vidět, nešlo scénu nějak zařadit.“

Natáčení Amadea se dotklo i běžného chodu léčebny, neboť kvůli možnému kontaktu mezi pacienty a americkými filmaři omezili primáři oddělení vycházky pacientů na minimum⁶¹. První narátor vzpomíná, že během oněch dvou natáčecích dní probíhaly vycházky pacientů pouze po areálu: *„Samozřejmě jsem věděl, že se za vsí točí nějaký film, nikdy by mne však nenapadlo, že to ovlivní chod léčebny. Nevím, čím to bylo, ale během těch dvou dnů vyšlo v určité době na vycházku asi pět oddělení, tedy na ústavních silnicích nebylo moc k hnutí.“*

Když byl snímek dotočen, nemohl se samozřejmě v československých kinech promítat až do pádu totality v roce 1989. Ještě před uzavřením ústavního kin roku 1991 získala léčebna jednu kopii filmu s otřesným simultánním překladem a 24. května jej uvedla. Jednalo se o poslední velké promítání před přeměnou kina v kavárnu, na kterém někteří pamětníci mezi pacienty (kterých bylo kolem 20) viděli konečně film, jenž jim znemožnil jít na vycházku⁶².

61 Archiv PN Horní Bečkovice, Hora, Vratislav, Kronika událostí od roku 1970 do roku 2005, s. 8

62 Archiv PN Horní Bečkovice, Hora, Vratislav, Kronika událostí od roku 1970 do roku 2005, s. 8

Kulturní akce v areálu léčebny

Aby měli pacienti pobyt v léčebně příjemnější, připravoval jim zaměstnanecký kolektiv kulturní a sportovní akce ke zlepšení komfortu a navození pocitu, že se ani nenachází uvnitř léčebné instituce. Tyto události patří mezi vyhledávané i v současnosti, jejich historie je ale nesmírně zajímavá a nejednou se dotkla i okolního obyvatelstva.

Jako první významnou akci zmiňme sportovní dny, které byly pořádány pod záštitou ředitele léčebny už od roku 1966⁶³. Ve většině případů se odehrávaly za zdí, ale pro pacienty s příznivější diagnózou bylo umožněno sportovat mimo areál. To ostatně dokazují slova druhého narátora, který se roku 1971 zúčastnil fotbalového utkání mezi místním oddílem TJ Slovan Horní Beřkovice a týmem pacientů: *„Někdy v září roku 1971 jsem jako velký fanoušek místního klubu navštívil přátelské utkání s jedenáctkou složenou z pacientů. Zápas to byl vskutku napínavý a skončil těsným vítězstvím Slovanu 3:2, pacienti však rozhodně nehráli špatně.“* O tom, že pro místní byly takovéto zápasy vítaným zpestřením, svědčí i slova prvního narátora, který byl aktivním fotbalistou: *„Na podzimní střet s týmem z léčebny jsme se v klubu vždycky těšili. Zpočátku jsme je zvládali porážet celkem jednoduše, ale postupem času se z nich stávali silnější soupeři. Každopádně po zápase byl vždy raut, na kterém jsme si mnohdy s pacienty vcelku přátelsky popovídali.“*

Pokud jsme na předchozích řádcích popsali sportovní utkání mimo areál, musíme se nyní zaměřit na události za zdí. Zde docházelo každoročně v podzimních měsících k organizovanému cvičení, které chystali přímo členové personálu, přičemž někdy se do příprav pustili i ti nejvyšší, tedy primáři⁶⁴. Týmové cvičení následně připomínalo klasické spartakiádní cviky a bylo prováděno v prostorách zahrady. Během sedmdesátých let došlo několikrát i k meziústavní sportovní družbě, roku 1972 například sledujeme soutěž v lehké atletice a cvičení mezi léčebnami Horních Beřkovic a Kosmonos⁶⁵.

Druhým typem význačných akcí, kterých se někdy mohli zúčastnit i obyvatelé, byly oslavy prvního máje. Pacienti tyto svátky nesmírně milovali a během některých hodin pracovní terapie se věnovali výrobě transparentů⁶⁶. Průvody, které se konaly v blízké Roudnici nad Labem, pak za doprovodu personálu ozvláštňovali jako lidé ve svých uniformách a i když někoho mohli vylekat, častokrát v průvodech patřili mezi ty nejvíce slavící jedince.

63 Archiv PN Horní Beřkovice, Dokumentace 1890 – 1970, s. 63

64 Archiv PN Horní Beřkovice, Dokumentace 1890 – 1970, s. 63 – 64

65 Kronika PN Kosmonosy, s. 37

66 Archiv PN Horní Beřkovice, Dokumentace 1890 – 1970, s. 57

Velmi oblíbená byla i divadelní představení, které léčebna pořádala i několikrát do roka, nejčastěji v době státních svátků⁶⁷. V šedesátých letech se hry hrály za zavřenými dveřmi a na pacienty se mohli koukat jen zaměstnanci či ostatní pacienti. Od roku 1973 však každoročně dorazilo i několik návštěvníků ze vsi. Pacienti nejčastěji hráli klasické nenáročné hry, třetí narátorka jednou navštívila jejich pojetí českých pověstí: „*Jednou jsem se zastavila na divadelním představení, na kterém se podílela dvě oddělení. Hrála se pověst o Praotci Čechovi a pacienti byli nesmírně přesvědčiví, dialogy měli perfektně nacvičené. Na konci se dočkali velkého potlesku.*“ Divadlo pacienti hráli rádi a podle některých zdrojů⁶⁸ pro ně bylo nejlepší terapií.

Terapie pomocí divadla či sportu nebyla typická jen pro Horní Beřkovice. Praktikovaly ji i ostatní velké léčebny, přičemž tyto akce zanášely do svých kronik. Díky tomu víme, že v Bohnicích⁶⁹ i Kosmonosech⁷⁰ rovněž pořádali populární sportovní dny, kterých se podobně jako v Beřkovicích v rámci meziústavního partnerství zúčastňovali i pacienti z jiných ústavů.

67 Archiv PN Horní Beřkovice, Dokumentace 1890 – 1970, s. 56

68 Archiv PN Horní Beřkovice, Chorobopisy

69 Kronika PL Bohnice 1909 – 2009, s. 27

70 Kronika PN Kosmonosy, s. 37

Epilog: Léčebna po Sametové revoluci

Rok 1989 přinesl spoustu velkých změn nejen pro celou republiku, ale i pro hornobeřkovickou léčebnu. Definitivně došlo ke zrušení vedoucí úlohy KSČ v čele aparátu, a jelikož byl zrušen i KÚNZ, provedla se v roce 1990 delimitace celého majetku. Léčebna byla stanovena jako samostatný subjekt v rámci Ministerstva zdravotnictví ČSFR⁷¹. První narátor vzpomíná na pád komunismu jako na přelomové období: „*Po Sametové revoluci se v léčebně rozmohla masivní euforie a vedení toužilo po splnění několika zásadních plánů. Některé jim vyšly, jinde však tvrdě narazili.*“

Slova prvního narátora potvrzuje fakt, že euforie kromě reálných úprav, jež zahrnovaly rekonstrukci pavilonu 1 či pavilonu 2, toužila po utopických cílech. Na čas byl obnoven pivovar, jenž nefungoval od roku 1939, založilo se hospodářství, apod. Z déle trvajících změn zmiňme přeměnu kina na ústavní kavárnu, jež měla u pacientů úspěch a pomohla jejich další socializaci, případně návratu k normálnímu životu⁷². Třetí narátorka, jež po pádu komunismu krátce působila na protialkoholním oddělení, pocítila po revoluci rapidní zlepšení profesionality a lékařské péče: „*Nevím jestli tomu napomohlo oněch několik velkých změn v celém ústavu, ale v letech 1990 – 1992 jsme měli mnohem větší úspěšnost v návratu pacientů zpátky do civilního života.*“ I když měla většina změn pouze jepičí život, paradoxně nastartovaly nový trend, který vyústil v každoroční opravy jedné části celého areálu, které jsou patrné dodnes.

V letech 1992 – 1993 byla v obci vybudována nová kanalizace, přičemž čistička odpadních vod fungovala na pozemku léčebny. Rovněž došlo k opravě zámku a k výstavbě nové počítačové sítě. Pavilony, které byly rekonstruovány v průběhu osmdesátých let, prošly další inovací a ještě zlepšily komfort pro pacienty. Po vzniku samostatné České republiky se na chodu léčebny začalo aktivně podílet Ministerstvo zdravotnictví, které poskytlo několik vítaných finančních injekcí, jež značně pomohly k úspěšné modernizaci celé léčebny.

Pokud porovnáme porevoluční vývoj hornobeřkovické léčebny s její bohnickou kolegyní, najdeme zde několik shodných aspektů. Zřizovatelem obou institucí se po pádu komunismu stalo Ministerstvo zdravotnictví a oběma poskytlo značný finanční příspěvek. Ovšem zatímco v Horních Beřkovicích se většina nastolených změn nakonec neudržela, větší a věhlasnější Bohnice stále disponují malým hospodářstvím a díky řediteli Ivanu Davidovi, který je paradoxně dnes zaměstnancem PNHoB, několikrát získaly možnost rozšíření svého areálu⁷³.

71 Archiv PN Horní Beřkovice, Hora, Vratislav, Kronika událostí od roku 1970 do roku 2005, s. 8

72 Archiv PN Horní Beřkovice, chorobopisy pacientů

73 Kronika PL Bohnice 1909 - 2009, s. 34

Když však srovnáme Horní Beřkovice s dalším psychiatrickým ústavem v Kosmonosech, sledujeme v námi sledované instituci značně lepší porevoluční dění. Zatímco Horní Beřkovice otvíraly nově rekonstruované pavilony, kosmonoští museli řešit nákladné vystěhovávání sovětských armád z budovy oddělení závislosti a žádat Ministerstvo o vyšší částky, které pak už ovšem nezískali na další potřebné inovace⁷⁴.

Na konci devadesátých let léčebna zdatně modernizovala svůj stravovací provoz a zahájila rozvoz jídla pro pacienty v areálu. Čtvrtý narátor občas dodnes stravu na pavilony rozváží a k začátkům této služby se vyjádřil následovně: „*Zlepšení péče o pacienty se dotklo i rozvozu jídla na oddělení. Dříve jsme tuto namáhavou činnost prováděli pouze pěšky, tahajíc za sebou káru, ale když někdy v roce 1998 díky investicím Ministerstva zdravotnictví získala léčebna tranzit na jídlo, byla to najednou hračka. Pacienti od té doby dostávají jídlo čtyřikrát denně a komfortně jim jej dovezeme takříkajíc až do domu. Myslím, že tato inovace rovněž pomáhala a pomáhá k lepšímu návratu pacientů do normálního života.*“

Pátý narátor v průběhu druhé poloviny devadesátých let do ústavu umístil svého strýčka, který trpěl stařeckou demencí a téměř každý den jej chodil navštěvovat. Jako člověk, který v léčebně nikdy nepracoval, popisuje změny následovně: „*V době normalizace jsem se kolikrát v areálu potkal s lidmi, kteří jako by do řad pacientů vůbec nepatřili a zbytečně zabírali místo ostatním. Po revoluci jsem se s tímto problémem již nesetkával. Profesionalitu lékařského personálu bych hodnotil pozitivně a můj strýc zde měl opravdu dobrou péči.*“ Ony jiné lidi, jež pátý narátor zmiňuje, jsme si již probrali v předchozích kapitolách zde jen zmiňme, že většina těchto pacientů opustila léčebnu již na začátku devadesátých let. Poslední propuštěný neprávem hospitalizovaný muž pak do civilu odešel roku 1998⁷⁵. V tomto ohledu byla hornobeřkovická léčebna poctivější a pečlivější, než její bohnická kolegyně, neboť poslední pacient, který byl obětí zneužití psychiatrie, opustil zdi Bohnic až na počátku jednadvacátého století⁷⁶.

V letech 2000 – 2004 se průběžná rekonstrukce léčebny na čas zadržela, ale po nástupu ředitele Jiřího Tomečka začalo už v roce 2005 jednání o finančním příspěvku z Norway Grants, jejichž finance následně zahájily roku 2009 největší renovaci v dějinách celého ústavu. Na počátku druhého desetiletí byla modernizace celého areálu dokončena a došlo k otevření zcela nových pavilonů i pracovních prostorů⁷⁷.

Třetí narátorka až do svého odchodu do starobní penze pracovala coby staniční sestra na oddělení 9A/5 a podělila se s námi o interakci pacientů s okolím: „*Když jsme vyráželi s našimi pacienty na*

74 Kronika PN Kosmonosy, s. 54

75 Archiv PN Horní Beřkovice, Hora, Vratislav, Kronika událostí od roku 1970 do roku 2005, s. 9

76 Kronika PL Bohnice 1909 – 2009, s. 36

77 Kňazovčík, Jiří, Dějiny Psychiatrické léčebny v Horních Beřkovicích v letech 1891 – 2011, Horní Beřkovice 2011, s. 18

pravidelné vycházky do vesnického obchodu, potýkali jsme se v okolí někdy s menším opovržením, většinou však naši skupinu už nikdo nerozeznával od normálních lidí.“ V porovnání s výsměchem z let šedesátých a sedmdesátých je současná situace pacientů značně lepší a jejich vztahy s obyvateli vesnice jsou velmi vřelé.

Od svého přejmenování na Psychiatrickou nemocnici v roce 2013 poskytuje ústav tu nejlepší péči a v české psychiatrii bývá řazen mezi ty nejlepší léčebné instituce. Vztah mezi nemocnicí a vesnicí je pak vynikající a dosáhl největšího stádia harmonie za celou existenci.

Co je vlastně východiskem této práce? Předně se jedná o určení hranic mezi oficiálním výkladem dějin léčebny a subjektivními vzpomínkami obyvatel vsi, případně zaměstnanců mnou sledovaného ústavu. Díky orálněhistorickému výzkumu jsem došel k závěru, že sledované téma, tedy vztah pacientů léčebny a obyvatel vesnice prodělal za posledních čtyřicet let úspěšnou transformaci. I když se podle oslovených narátorů stále najdou tací, kteří se pacientům otevřeně vysmívají, v současné době vidíme na rozdíl od normalizačních časů značně zlepšený přístup a chování vůči pacientům.

Cíle práce, tedy popsání změn vztahu mezi pacienty a dalšími se mi povedlo splnit, byť jsem vycházel pouze ze záznamů několika narátorů. Práce jako celek může posloužit i jako odrazový můstek pro další výzkum, který by se zaměřil blíže na události po pádu komunismu a víceméně by více zinterpretoval poslední kapitoly a pokusil se zde trochu podrobněji popsat porevoluční vývoj. Období 1989–2018 totiž není z tohoto hlediska natolik prozkoumáno, aby se o něm mohly tvořit ukvapené závěry.

Nevylučuji tedy, že bych jako návaznost na svou právě končící bakalářskou práci v budoucím magisterském studiu nenavázal zmíněným tématem, jehož bližší prozkoumání by rovněž mohlo být nesmírně zajímavé.

Zdroje a literatura

Archivy

- Archiv Psychiatrické nemocnice Horní Beřkovice, chorobopisy pacientů
- Archiv Psychiatrické nemocnice Horní Beřkovice, dokumentace 1890 - 1970
- Státní oblastní archiv v Litoměřicích – Krajská, i.č. 792, KÚNZ 1951-1989,

Kroniky

- 1890 – 1980, 90 let Psychiatrické léčebny v Horních Beřkovicích
- Hora, Vratislav, Kronika událostí od roku 1970 do roku 2005 (strojopis)
- Kronika Psychiatrické léčebny Bohnice 1909-2009
- Kronika Psychiatrické nemocnice Kosmonosy

Periodika

- Baudiš P, Historie Psychiatrické společnosti Česko(slovenské) lékařské společnosti J. E. Purkyně v letech 1908-2004, Čs Psychiat 2005; 101 (5): s 271 - 283.
- Černý K, Dějiny České psychiatrické společnosti a jejích předchůdkyň (1919- 1979), Čs Psychiat 2003; 99 (1): s 27 - 44.
- John, Roman, Magorova vězeňská léta, Paměť a dějiny 04/2016, s. 37 – 39
- Mečír J, Psychiatrická společnost České lékařské společnosti v letech 1973-1977, Čs Psychiat 1977; 73 (4): s 217 - 220.
- Vencovský E, Historie Československé psychiatrické společnosti (1939-1969), Čs Psychiat 1970; 66 (1): s 1 - 5.

Knihy

- Hubálek, Slavomil. Zpovědník vrahů. Praha, 2012
- Kňazovčík, Jiří. Dějiny Psychiatrické léčebny v Horních Beřkovicích v letech 1891-2011. Horní Beřkovice, 2011

Orální historie a paměť

- Assmann, Jan, Kultura a paměť. Písmo, vzpomínka a politická identita rozvinutých kulturách starověku, Praha, 2001
- Čechurová Jana, Randák, Jan a kol, Základní problémy studia moderních a soudobých dějin, Praha, 2014
- Randák, Jan, Soudobá historie, osobní vzpomínání a politika dějin, Theatrum Historiae, Pardubice 2014
- Vaněk, Miroslav a kolektiv, Orální historie: Metodické a „technické“ postupy (skriptum), Olomouc 2003
- Vaněk, Miroslav – Mücke, Pavel – Pelikánová, Hana, Naslouchat hlasům paměti: Teoretické a praktické aspekty orální historie, Praha 2007
- Vaněk, Miroslav – Mücke, Pavel, Třetí strana trojúhelníku, Praha 2011

Obrazová příloha

Vstupní brána do léčebny roku 1976, krátce po zrušení zdi.

Severní křídlo zámečké budovy v roce 1979.

Terapeutické dílny pro pacienty v roce 1978.

Areál bývalého kostela, který od roku 1959 spadal pod léčebnu, jež jej plně využívá dodnes.

Společenská místnost oddělení sexuologie Slavomila Hubálka.

Pacienti při pracovní terapii, rok 1981.

Terapie pomocí tanečního vystoupení, rok 1982.